

Ljilja Budimir

Zeleni trg 3a, HR–10000 Zagreb
ljbudimir@net.hr

**Čovjek kao šifra (Karl Jaspers) i homo absconditus
(Helmuth Plessner) – na tragu usporedbe**

Sažetak

Polazišta teze o čovjeku kao šifri jesu priroda, svijet i sloboda, a iz njih proizlaze antropološka određenja čovjeka. Kao šifra, čovjek je egzistencijalno podložan traganju za mogućnostima i samim sobom ovdje-sada. Njegova je egzistencija obilježena suprotnostima, ograničenjima i napetošću. S druge strane, homo absconditus se ovdje-sada nalazi u ništa kako bi sâm stvorio nešto. Njegova je pozicionalnost u svijetu ekscentrična i granična, a zrcali se u distanciranosti od samoga sebe, uzdizanju iznad svega što ga okružuje i u doživljavanju nemogućnosti opredmečivanja svoga sebstva. Čovjek kao šifra ili kao homo absconditus jest i ostaje otvoren i skrovit, pa je svaki pokušaj fiksiranja spoznaje o njemu zanemarivanje cjelovitosti ljudskoga bitka.

Ključne riječi

čovjek kao šifra, homo absconditus, ekscentričnost, mogućnost, otvorenost, skrovitost

Uvod

Na pitanja o čovjeku i njegovu bitku ne daju zadovoljavajuće odgovore ni prapovijest ni povijest ni naše suvremeno doba. Sva su naša (sa)znanja o čovjeku općenito, o čovjeku pojedincu i o nama samima *krhka* i *necjelovita*.

»Sve što mi znamo o čovjeku i što on kao pojedinac zna o sebi, to još nije on sâm«.¹

Što onda reći o čovjeku?

Otkrit ćemo kako čovjeka poima Karl Jaspers u okviru svoje filozofije egzistencije (pojam *egzistencije*² kao polazište), a kako Helmuth Plessner u okviru svoje filozofske antropologije (pojam *života* kao polazište). Možemo se pitati o mogućnostima preklapanja i međusobne napetosti i(li) razilaženja između Jaspersova pojma egzistencije i Plessnerova pojma života. Je li uopće moguće

1

Karl Jaspers, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, R. Piper & Co. Verlag, München–Zürich 1974., str. 60.

2

Pojam egzistencije proizlazi iz strukture Obuhvatnoga unutar koje je sadržan cjelokupan »nacrt« Jaspersove filozofije egzistencije: a) Obuhvatno koje smo *Mi*: *imanentno* (opstanak, svijest uopće i duh) i *transcendentno* (egzistencija); b) Obuhvatno koje je *bitak po sebi*: *imanentno* (svijet) i *transcendentno*

(transcendencija); c) um kao poveznica svih načina Obuhvatnoga. (Usp. Karl Jaspers, *Existenzphilosophie. Drei Vorlesungen gehalten am Freien Deutschen Hochstift in Frankfurt/M. September 1937*, Walter de Gruyter & Co, Berlin ²1956., str. 13–25; Karl Jaspers, *Von der Wahrheit. Philosophische Logik. Erster Band*, R. Piper & Co. Verlag, München 1947., str. 47–52; Karl Jaspers, *Vernunft und Existenz. Fünf Vorlesungen*, R. Piper & Co. Verlag, München 1960., str. 42–70.)

međusobno isključivanje ovih dvaju pojmova? Je li moguća i kakva bi bila egzistencija bez života, te je li moguć i kakav bi bio život bez egzistencije? S metodičkog aspekta, moguće je govoriti o *podudarnosti* Jaspersove i Plessnerove namjere: *Tumačenje ljudskoga dovesti do neizvjesnosti kako bi se čovjeku dopustio put do samoga sebe i moguće slobode, ne prihvaćajući isključivo metafizički ili znanstveni pokušaj poimanja ljudskoga bitka u cjelini.*³ Budući da osporava odvajanje egzistencije od života, Plessner se *pomiče prema granici* s tzv. egzistencijalno-filozofskom, odnosno egzistencijalno-dialektičkom antropologijom,⁴ pa je relevantni predstavnik filozofske antropologije kada je u pitanju mogućnost usporedbe, ali i *potreba* razgraničenja s filozofijom egzistencije.

1. Filozofsko-egzistencijalni diskurs: čovjek kao šifra

»Ali, presežući sve, čovjek je *znalac*, koji je uvijek *više od onoga što zna o sebi.*«⁵

Iako nam se čini da najbolje možemo znati što smo, mi ipak to najmanje znamo. A neznanju nas upućuju naša kompleksnost i *veličina*, i to isključujući bilo kakvo opredmećivanje.

»Načini na koje čovjek od sebe čini predmet, antropološki način, način logike koji rasvjetljava svijest, psihološki i sociološki način ne mogu se međusobno razdvojiti; kod svakoga se osjeća što je tek onom drugom stvarno dostupno.«⁶

Nijedan spomenuti način ne pruža cjelovitu sliku o čovjeku; potrebna je njihova međusobna povezanost kako bi se omogućio što cjelovitiji pogled na čovjeka. Budući da je čovjek otvorena stvarnost i stvarna mogućnost, on nikada ne doznaje niti može doznati sve o sebi. Dakle, bez obzira na sve spoznaje i sva znanja, on je uvijek *više* od njih. Svako je naše znanje o nama samima krhko, necjelovito i nikada zaokruženo.

»(...) Kao znani bitak, on [čovjek, Lj. B.] još nije to što stvarno jest. (...) Nijednim znanjem obuhvaćen, čovjek je sebi šifra.«⁷

Nemoguće je jasno definirati i čvrsto odrediti kako čovjeka tako i njegov bitak. Ako čovjek pokušava stvoriti cjelinu u određenju i poimanju samoga sebe, on počinje sebe srozavati i zavaravati. Znači li to da je pogrešan svaki pokušaj *hvtanja* cjeline o samome sebi, o čovjeku općenito, te da smo jednostavno ograničeni dosegom svojih (sa)znanja? Može li se ta granica ikada premostiti? Po čemu je i kako čovjek šifra?

1.1. Šifra jedinstva čovjeka sa svojom prirodom

Osjetilnost i osjećajnost, koje također znače mogućnost, prožimaju čovjeka kao biće komunikacije te su mu temelj za produbljivanje međuljudskih odnosa. Komunikacija je bez osjetilnosti i osjećajnosti *površna*, a osjetilnost i osjećajnost bez komunikacije ostaju *uspavane*.

Čovjek – biće osjećaja, težnja i nagona. U svome biološkom opstanku čovjek je nagonsko i instinktivno biće, koje je uvjetovano izmjenama kemijskih i fizikalnih procesa koji se u njemu događaju.⁸ Stoga je ograničen vremenom i prostorom te je često vođen svojim željama, zahtjevima, raspoloženjima, osjećajima i nagonima. Jesu li njegovi osjećaji uzročnici ili posljedice nagonskog djelovanja? Koliko je nagonsko djelovanje smisleno: ispunjava li čovjeka ili ga obmanjuje? Osjećaji nisu fenomeni čovjekove predmetne svijesti, jer ih ne možemo u potpunosti ili čak nikako analizirati.⁹ Iako mogu optere-

titi i blokirati čovjeka, osjećaji mu mogu dati motivaciju i snagu *za dalje*. Iz osjećaja se rađaju čovjekove težnje, želje, ali i zahtjevi. Potrebno je *znati se nositi* sa svojim osjećajima i biti spreman *izricati* ih. Ostaje otvoreno može li i kako čovjek utjecati na svoje osjećaje? A nagoni i nagonско djelovanje? U kakvom su odnosu djelovanje uvjetovano nagonima i bezuvjetno djelovanje? U svom opstanku čovjek je, kao moguća egzistencija, u neprestanom traženju i težnji za nečim *višim* i *cjelovitijim*. Međutim, »(...) čovjek *ne* postaje *cjelina*; on nju neprestano mora tražiti«. ¹⁰ Dok je *traženje* imperativ, *nalaženje* je mogućnost. Ako je njegovo djelovanje isključivo nagonско, on se neće u potpunosti ostvariti, a ako zanemari nagonско i preda se bezuvjetnom, ostat će osiromašen bez iskustva osjetilnih mogućnosti opstanka. ¹¹ Kako *pomiriti* dvije krajnosti i uspostaviti ravnotežu?

Čovjekova potreba za drugim – nužnost komunikacije. Htijenje za ostvarenjem svoje egzistencije polazište je čovjekovih *susreta* s drugim(a). Kao moguća egzistencija čovjek u svom opstanku iskusi egzistencijalnu komunikaciju kao *mogućnost*. ¹² Kako bez graničnih situacija (patnje, borbe, krivnje,

3

Usp. Helmut Fahrenbach, »'Philosophische Anthropologie' und 'Existenzerhellung'. Ein nachträglicher Diskurs zwischen H. Plessner und K. Jaspers«, u: Jürgen Friedrich, Bernd Westermann (ur.), *Unter offenem Horizont. Anthropologie nach Helmuth Plessner*. Mit einem Geleitwort von Dietrich Goldschmidt, Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien 1995., str. 75–94, ovdje str. 79. Unatoč *podudarnosti* u namjeri, ipak se u njenoj realizaciji razilaze. Naime, Plessner ne osporava metafizički i znanstveni put, a Jaspers se oslanja na apelirajuće buđenje egzistencije u njenoj slobodi i na rasvjetljavanje egzistencije ne zanemarujući egzistencijalna, etička i metafizička pitanja, odnose i mogućnosti čovjekova razumijevanja samoga sebe i svoga bitka (usp. *ibid.*). Jaspers spominje Plessnera u *Općoj psihopatologiji* i to u napomeni u kontekstu govora o smijehu i plaču. O tome vidjeti: Karl Jaspers, *Allgemeine Psychopathologie*, Springer Verlag, Berlin–Heidelberg–New York ³1965., str. 227, napomena: »Plessner, H.: Lachen und Weinen. Eine Untersuchung nach den Grenzen menschlichen Verhaltens. Arnheim 1941 (neue grundlegende Untersuchung der Sonderstellung von Lachen und Weinen)«.

4

Usp. H. Fahrenbach, »'Philosophische Anthropologie' und 'Existenzerhellung'«, str. 90. Plessnerovo »zbližavanje« s egzistencijalno-filozofskom, odnosno egzistencijalno-dijalektičkom antropologijom te istovremeno zadržavanje kritičke distance naspram nje, Fahrenbach razlaže na tri razine, a to su: sistematična (s obzirom na pitanje o načinu i smislu dijalektički strukturirane antropologije, budući da su i kod Plessnera i kod Jaspersa prisutni različiti prigovori upravo takvoj strukturi antropologije i antropološkog mišljenja), antropološko-strukturalna (s obzirom na temeljne formule: Plessner: *Život skri-*

va egzistenciju i Jaspers: *Čovjek je u opstanku moguća egzistencija*) i metodička (s obzirom na razliku između Plessnerove strukturalne analize čovjekove životne forme i Jaspersova egzistencijalnog rasvjetljavanja egzistencije). (Usp. *ibid.*, str. 90–93.)

5

Karl Jaspers, *Philosophie*, Band I: *Philosophische Weltorientierung*, Band II: *Existenzerhellung*, Band III: *Metaphysik*, Springer Verlag, Berlin–Heidelberg–New York ⁴1973., ovdje Band III, str. 186.

6

Ibid.

7

Ibid., str. 187.

8

Usp. Elisabeth Hybašek, *Das Menschenbild bei Karl Jaspers*, Dissertation der Karl-Franzens-Universität Graz, dbv-Verlag, Graz 1985., str. 96.

9

Usp. K. Jaspers, *Allgemeine Psychopathologie*, str. 90.

10

K. Jaspers, *Philosophie*, Band II, str. 296.

11

Usp. *ibid.*, str. 297.

12

Usp. E. Hybašek, *Das Menschenbild bei Karl Jaspers*, str. 182. S obzirom na Jaspersovo poimanje komunikacije, E. Hybašek upućuje na potrebu razlikovanja objektivnih načina komunikacije (*komunikacija opstanka, komunikacija svijesti uopće i komunikacija duha*) od egzistencijalne komunikacije kao neobjektivnog načina komunikacije. O tome vidjeti: *ibid.*, str. 180–182.

smrti) tako i bez egzistencijalne komunikacije nema ostvarenja čovjekove egzistencije. Kako bi se ostvarilo, čovjek najprije mora sebe *upoznati*; bez iskustva graničnih situacija i iskustva egzistencijalne komunikacije on ostaje *prazan* i samom sebi *stranac*. Put sebeupoznavanja kreće iz usamljenosti kao preduvjeta komunikacijskog sjedinjenja koje podrazumijeva otkrivanje i predanje i to u svrhu ostvarivanja. Je li uopće moguće ostvariti potpuno predanje? Ako je nemoguće ostvariti potpuno predanje, je li moguće ostvariti potpunu komunikaciju? Ako je nemoguće ostvariti potpunu komunikaciju, je li moguće potpuno postati svjestan samoga sebe? Ako je nemoguće potpuno postati svjestan samoga sebe, je li moguće sebe u potpunosti upoznati, spoznati i ostvariti? U opstanku je to *potpuno* nemoguće. I gdje je onda smisao? Zašto predanost? Zašto očuvanje u usamljenosti? Izabrati samo jedno znači izabrati promašaj. Ne uspjeti ih uravnotežiti znači ne biti na *pravom* putu komunikacije te izabrati neuspjeh.

»(...) U otkrivanju ja sebe gubim (kao postojeći empirijski bitak) kako bih sebe dobio (kao moguću egzistenciju); u zatvorenosti ja sebe čuvam (kao empirijsko postojanje), ali moram sebe izgubiti (kao moguću egzistenciju).«¹³

Bez gubljenja sebe (kao postojećeg empirijskog bitka) u cilju dobivanja sebe (kao moguću egzistenciju) nema pronalaženja mogućnosti vlastite egzistencijalne stvarnosti. Nedvojbeno je da su odvažnost stupanja u komunikaciju i odvažnost suočavanja sa svojim Ja u komunikacijskom sjedinjenju s drugim(a) temelji *povezanosti* egzistencijâ u komunikacijskom procesu, ali i egzistencijalnog uspjeha mogućih egzistencija.

1.2. *Šifra jedinstva čovjeka sa svojim svijetom*

Egzistencija i svijet jesu isprepleteni kroz situacije; izvan svijeta i izvan situacijâ nema *pojavnosti* egzistencije koja je kroz situacije u svijetu *djelatno* usmjerena na svijet, ali i na sebe. Potrebno je ostvarenje čovjeka i u svijetu, iako ono nije konačno, jer čovjek transcendirâ svijet *koračajući* putem sebeostvarivanja. Svijet je mjesto njegova traganja za samim sobom, mjesto mogućnosti njegove komunikacije, mjesto njegovih uspona i padova.

Čovjek – tjelesno biće. Zanimaruje li Jaspers čovjekovu tjelesnu dimenziju ili je ona samo u pozadini njegovih razmišljanja, razlaganja i zaključaka o čovjeku i njegovoj egzistenciji? Čovjek je vezan za svoj opstanak u svijetu, i to svojom tjelesnošću po kojoj je uočljiva njegova prisutnost u vremenskom opstanku.¹⁴ Bi li njegovo sebestojanje i sebestvarivanje bilo moguće izvan njegove tjelesne dimenzije? Je li njegova tjelesna dimenzija zanemariva? Čovjek je u svom sebestojanju ovisan o svome tijelu, a ipak nije ono što je saznato i spoznato istraživanjem tijela; u slučaju identifikacije čovjeka s rezultatima istraživanja njegova tijela, od njega bi se činilo predmet.¹⁵ Neopravdano je *svoditi* čovjeka na tijelo, jer je njegovo tijelo pojava koja pripada njemu kao pojedincu. Znači, čovjek je po temeljnim osobinama svoga živog tijela neusporediv s ostalim živim bićima, jer je njegova tjelesnost jednostavno jedinstvena: samo se on može smijati; fiziološka je, kao i morfološka, struktura njegove tjelesnosti otvorena, što znači da u sebi kriju mogućnosti.¹⁶ Iako je čovjek, uz kulturno oblikovanje, i po svome tijelu posebnog položaja u svijetu, ne možemo ga gledati ni istraživati *samo* kao tijelo jer bismo time zanemarili sve ono što nadilazi tijelo. S druge strane, iako je više od svoga tijela, njegova se tjelesna dimenzija ne smije zanemariti. Znači, čovjek je istovremeno tjelesno i *iznad-tjelesno* biće. Upravo ga *iznad-tjelesnost* čini posebnim, do kraja nespoznatljivim i šifrom. Stoga se svi biološki razvojni procesi

tiču njegove građe, a ne njega samoga.¹⁷ Svako saznanje o čovjeku koje se apsolutizira kao saznanje čovjeka u cijelosti zapravo zanemaruje samoga čovjeka. Stoga se ne smije zaboraviti:

»(...) Na pitanje tko je čovjek, nijedan odgovor nije dostatan. Naime, ono što bi čovjek mogao biti, još uvijek ostaje skriveno u njegovoj slobodi, dokle god je on čovjek.«¹⁸

A sloboda je jedna od odrednica ljudske *iznad-tjelesnosti*.

1.3. Šifra sloboda

Ostati na razini pukog opstanka čovjeku je nedopustivo. Jedinstvo šifre ljudskoga bitka nije u čovjeku kao opstanku, nego u čovjeku kao mogućoj egzistenciji koja djeluje iz svoje slobode.¹⁹ On je kao moguća egzistencija i kao sloboda samom sebi šifra. A sloboda je samoj sebi šifra transcendencije, i to u rasvjetljavanju spoznaje da nije samu sebe stvorila.²⁰ I u susretu čovjeka s transcendencijom na djelu je čovjekova sloboda; čovjek odlučuje hoće li i kako *krenuti prema* transcendenciji. Moguća egzistencija mora svojim bitkom nadići opstanak. Je li i nadilaženje opstanka šifra? Čovjek kao moguća egzistencija nadilazi svoj opstanak u slobodi: slobodnim izborom i odlukom o traženju i nalaženju samoga sebe i rasvjetljavanjem svoje egzistencije. Njegovo je nadilaženje opstanka usmjeravanje i uzdizanje njegove egzistencije k transcendenciji.

»Sve mora biti šifra; da nema šifre, ne bi bilo ni transcendencije. (...) *To što uopće ima šifre, za nas je identično s tim što uopće ima transcendencije*, jer mi ne shvaćamo transcendenciju nikako drukčije, nego u opstanku.«²¹

Što znači šifra za egzistenciju? Šifra nosi skrovitost po kojoj je egzistencija ono što jest. Znači li to da moguća egzistencija ne može *izvan šifre* postati i biti ono što stvarno jest? Već u vremenskom opstanku egzistencija postaje moguća i stvarna i kao takva počinje se ostvarivati. A budući da nije konačno

13

K. Jaspers, *Philosophie*, Band II, str. 65. »Komunikacija se uvijek događa između dvoje koji se povezuju, ali moraju ostati dvoje – koji jedno drugome prilaze iz usamljenosti, a ipak usamljenost poznaju samo *zato što* su u komunikaciji. Ja ne mogu postati ja sâm bez ulaska u komunikaciju niti mogu ući u komunikaciju ako nisam usamljen.« (Ibid., str. 61.)

14

Usp. K. Jaspers, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, str. 58.

15

Usp. ibid.; K. Jaspers, *Philosophie*, Band III, str. 87.

16

Usp. Karl Jaspers, *Der philosophische Glaube*, R. Piper & Co. Verlag, München 1948., str. 53–54.; Karl Jaspers, *Von Ursprung und Ziel der Geschichte*, R. Piper & Co. Verlag, München 1963., str. 58. Jaspers se osvrće na Portmannova istraživanja prema kojima čovjek ni u svojoj tjelesnosti nije stvaran bez određenih faktora koji pripadaju predaji njegove povijesti niti je sa svojim biološkim osobinama

razumljiv samo kroz svrstavanje u ono što je primio tradicijom, a ne nasljedem.

17

Usp. K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 57.

18

K. Jaspers, *Kleine Schule des philosophischen Denkens*, str. 67. Više o nemogućnosti potpunog i dostatnog odgovora na pitanje tko ili što je čovjek vidjeti: K. Jaspers, *Von Ursprung und Ziel der Geschichte*, str. 57.

19

Usp. K. Jaspers, *Philosophie*, Band III, str. 190.

20

Usp. ibid., str. 190–191. »*Transcendencija dolazi čovjeku onako kako se čovjek za nju priprema*, te je taj dolazak s tim načinom spremnosti njena šifra.« (Ibid., str. 192.)

21

Ibid., str. 205. »Šifra je priznavajući opstanak u kojem se nalazim i uistinu mogu postati samo ono što jesam« (ibid., str. 206).

i zaokruženo u svijetu i vremenu, ostvarenje je kao takvo šifra. Odlučujuća šifra transcencijacije zapravo je *iščekavanje opstanka i egzistencije*.²² Sve što je živo podliježe iščekavanju. Koja je razlika između iščekavanja opstanka i iščekavanja egzistencije? Iščekavanje se jednoga i drugoga događa u vremenskom opstanku, ali egzistencija svojim iščekavanjem mora nadići vremenski opstanak kako bi dosegla svoje konačno ispunjenje. Događa li se konačno ispunjenje egzistencije u njenom sjedinjenju s transcencijom, s obzirom na to da se ona vraća transcenciji kao svom izvoru? Je li smisao neuspjeha i iščeknuća egzistencije njeno jedinstvo s transcencijom? Je li neuspjeh nužan za ostvarenje egzistencije? Što znači neuspjeh? U čemu egzistencija mora osjetiti neuspjeh kako bi krenula prema sebeostvarenju? Je li njen bitak u neuspjehu? Bitak je egzistencije sloboda koja je prisutna i u uspjehu i u neuspjehu, ako ostaje sloboda. Je li lakše biti slobodan u uspjehu ili u neuspjehu? *Zarobljava* li uspjeh ili neuspjeh, ili nas pak *oslobađaju*?

»Nema dobra bez mogućeg i stvarnog zla, nema istine bez laži, ni života bez smrti; sreća je vezana za bol, ostvarenje za odvažavanje i gubljenje.«²³

Moguća egzistencija *zahvaćena* graničnim situacijama suočava se s ovim antinomijama kao s *nužnim* pojavnostima u svijetu i vremenu. Stoga bi bez njih ostala *uspavana*, a to joj nije ni zadaća ni cilj.

Čovjek – (raz)umsko biće. Kao moguća egzistencija, čovjek je u vrtlogu situacija koje pred njega stavljaju mogućnost izbora i odluke u cilju traženja, otkrivanja, nalaženja i ostvarivanja samoga sebe. Kao takva, egzistencija je u vrtlogu borbe kako ne bi, rasvjetljavajući samu sebe, izgubila odvažnost protivkanu (raz)umnošću i odgovornošću. Svojim se razumskim mišljenjem i djelovanjem čovjek uzdiže iznad ostalih živih bića. Njegova je (raz)umnost temelj njegove odgovornosti. Razlika između čovjeka i ostalih živih bića očituje se u njegovoj podložnosti zakonu. Od njega se zahtijeva zaokret od prirodnog opstanka prema umu, koji on postiže samo pomoću slobode u sebi. Stoga su um i egzistencija povezani: bez uma je egzistencija bez potpune stvarnosti, a um je bez egzistencije neodrživ i prazan.²⁴ Bez odnosa prema transcenciji, um i egzistencija uopće nisu mogući. Znači, um je ovisan o drugome, a to drugo je egzistencija kao njegov sadržaj. A (*D*)*drugo* o kojem je ovisna egzistencija jest transcencija: egzistencija je bez transcencije prazna i bez djelovanja.²⁵

Čovjek – slobodno i (samo)voljno biće. Biti čovjek znači biti slobodan, a sloboda podrazumijeva odgovornost. Je li odgovornost kočnica ili pokretač čovjeka kao slobodnoga bića? Ukoliko on, u svim situacijama kroz koje prolazi, prihvaća sebe kao slobodu, utoliko može uspjeti kao bezuvjetni bitak.²⁶ Sloboda se ne prikazuje u mišljenju, nego u egzistiranju. Čovjek je po svojoj egzistenciji mogućnost, ali i sloboda. S obzirom na sva ograničenja na koja nailazi, je li moguće govoriti o čovjeku kao slobodnom biću? Kao slobodno biće ili kao sloboda čovjek unutar sebe bira i odlučuje o svome djelovanju: slobodno stupa u komunikaciju s drugim(a). Bez slobode on ne bi mogao otkrivati ni rasvjetljavati mogućnosti svoje egzistencije. On *jest* sloboda te je, kao moguća egzistencija, već u svojoj mogućnosti slobodan. Sloboda nas određuje: što smo i tko smo. Samo po slobodi i u slobodi možemo postati svjesni sebe i svoga bitka. Kao predmet istraživanja čovjek *gubi* slobodu, jer sebe počinje promatrati kao takobitak koji u sebi krije prolaznost i konačnost.²⁷ Svijest o prolaznosti vodi nas u sumnju o potpunoj slobodi. Tko i zašto odlučuje o našoj prolaznosti? Kako pomiriti slobodu i prolaznost (vremenitost koja iščekava na putu prema vječnosti)? Kako pomiriti slobodu i različita ograničenja? Čovjekova je prolaznost, za razliku od ostalih živih bića, ne-

dovršena, a nezatvorenost je *signum* njegove slobode.²⁸ Kao otvorena stvarnost, čovjek je sloboda, i obrnuto: kao sloboda, čovjek je otvorena stvarnost. Dakle, sloboda je znak i izvorište čovjekovih mogućnosti. Ukidanje slobode značilo bi uskraćivanje mogućnosti, a iz jednog i drugog proizlazi sputavanje traženja, nalaženja i ostvarivanja. Isto tako, bez slobode nema volje, a bez volje nema odluke. Realizacija volje podrazumijeva: svijest kao znanje o svrsi (samosvijest), mišljenje i izbor; volje ima gdje ima odlučnosti i jasnoće vlastitog izbora.²⁹ Dakle, *biti slobodan – biti odlučan i jasan – biti voljan* znači izgrađivati sebe i *biti Ja, sebstvo*.

Jaspersov je doprinos problematici o čovjeku i njegovu bitku nezanemarliv, iako je on u izlaganju te problematike nesustavan. Obuhvatnost ljudskoga bitka ne dopušta *isključenje* niti jedne dimenzije proizašle iz odredbe čovjeka kao šifre razložene na tri razine (priroda, svijet i sloboda). Sve se dimenzije ljudskoga bitka isprepleću i čine cjelinu, ali ne *izriču* u potpunosti tko ili što je čovjek. Tjelesna mu dimenzija omogućuje vidljivu prisutnost u svijetu i vremenu, a s njom se isprepleću osjećaji, težnje i nagoni. Svojim se (raz)umskim mišljenjem i djelovanjem čovjek uzdiže i teži *višem*, jer je slobodno biće. U svojoj slobodi on sâm odlučuje kako uspostaviti ravnotežu između (samo)volje i odgovornosti. Iako je pojedinac, čovjek postaje ono što *jest* samo s drugim(a), u zajednici kroz egzistencijalnu komunikaciju. A budući da je u opstanku moguća egzistencija, čovjek je *beskonačno otvoren*, što znači da jest i ostaje *šifra*.

2. Filozofsko-antropološki diskurs: *homo absconditus*

»Čini se da moje misli i želje, drugima skrivene, (...) pripadaju nekim bezprostornim dubinama.«³⁰

22

Usp. *ibid.*, str. 219.

23

Ibid., str. 221.

24

Usp. K. Jaspers, *Vernunft und Existenz*, str. 60–61. »Um nije tu po prirodi, nego stvarno samo kroz odluku. On se ne događa sam od sebe kao prirodni događaji i kao sveukupni ljudski opstanak koji ima prirodni karakter, nego on budi slobodu.« (Karl Jaspers, *Vernunft und Widervernunft in unserer Zeit*, R. Piper & Co. Verlag, München 1950., str. 41.)

25

Usp. K. Jaspers, *Vernunft und Existenz*, str. 60.

26

Usp. Artur Szcepanik, *Gott als absolute Transzendenz. Die Verborgenheit Gottes in der Philosophie von Karl Jaspers*, Herbert Utz Verlag, München 2005., str. 76. U Jaspersovoj filozofiji sloboda najviše dolazi do izražaja u prihvaćanju i usvajanju graničnih situacija i u procesu komunikacije, te stoga slobodu shvaćamo kao *mogućnost*. (Usp. Karl Jaspers, *Was ist der Mensch? Philosophisches Denken für alle*. Ausgewählt und mit einleitenden Kommentaren versehen von Hans Saner, R. Piper & Co. Verlag, München–Zürich

2000., str. 188; Karl Jaspers, *Einführung in die Philosophie. Zwölf Radiovorträge*, R. Piper & Co. Verlag, München 1953., str. 62.)

27

Usp. K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 58.

28

Usp. *ibid.*, str. 63; K. Jaspers, *Einführung in die Philosophie*, str. 62; Golo Mann, »Freiheit und Sozialwissenschaft«, u: Hans Saner (ur.), *Karl Jaspers in der Diskussion*, R. Piper & Co. Verlag, München 1973., str. 297–308., ovdje str. 298–299.

29

Usp. K. Jaspers, *Philosophie*, Band II, str. 149–151. »Volja je kao odnos prema samom sebi. Ona je samosvijest u kojoj ja sebe ne vidim promatrajući se, nego se u njoj aktivno odnosim prema sebi.« (*Ibid.*, str. 151.) Jaspers govori i o aspektima snage volje, a to su: intenzitet – afektivnost, upornost – postojanost, nasilnost htijenja – odvažnost i odlučivanje i neuvjetovanost htijenja – upornost (usp. *ibid.*, str. 160).

30

Helmuth Plessner, *Smijeh i plač. Istraživanje granica ljudskog odnošenja*, Naklada Breza, Zagreb 2010., str. 33.

Čovjek je samom sebi poznat kao nedokučivo biće te je, unatoč otvorenosti prema sebi i svijetu, svjestan svoje skrovitosti. Istovremeno otvoren i skrovit, on svoju otvorenost živi iz svoje skrovitosti prema sebi i svijetu. Iako je njegova pozicija u svijetu ekscentrična i granična, čovjek ne nailazi na *granice*, nego na *ograde* kao što su: jezik, osjetilna organizacija, mišljenje itd.³¹ Znači li to da čovjek nikako ne nailazi na granice? U kojem smislu govoriti o čovjekovoj graničnoj poziciji ako on ne nailazi na granice? Čovjek nailazi na *ograde*, ali njega karakterizira i *bezogradnost* jer je, za razliku od ostalih živih bića, specifične životne strukture – naime, skrovit je. Jesu li *ograde* na koje nailazi ujedno mogućnosti? Čovjek je *tvorac* svojih mogućnosti. Njegov se opstanak u svijetu *nalazi* u *ništa* od kojega on sâm mora stvoriti *nešto*, odnosno uvjete za svoju egzistenciju. Znači li to da mu se *ne nude* nikakve mogućnosti, nego da ih on sâm mora stvoriti? Na koji način čovjek može (s)tvoriti mogućnosti? Jesu li biološki uvjeti njegove egzistencije unaprijed određeni? Može li čovjek iz njih tvoriti mogućnosti za svoju egzistenciju? Njegova saznanja o biološkim uvjetima njegove egzistencije imaju utjecaj na njegovo seberazumijevanje, ali ne iscrpljuju njegove mogućnosti kao čovjeka u potpunosti.³²

2.1. *Život – izvorište i konstrukt egzistencije*

Život označava kretanje, nestalnost, dinamiku, odnosno *životnost*.

»U život iznuden, svaki čovjek kao živo biće mora sebi istom sam stvoriti mogućnosti za život (...).«³³

S obzirom na životnost, pojam egzistencije ne isključuje pojam tjelesnosti. Bez života nema egzistencije, bez egzistencije nema mogućnosti, bez mogućnosti nema ozbiljenja, a bez ozbiljenja nema sebstva. Čovjek ima egzistenciju, ali ujedno on jest egzistencija: nalazi se u njoj i u odnosu je spram nje koja je kao *nešto*³⁴ koje on instrumentalizira.³⁵ I tako instrumentalizirajuća fizička egzistencija ili tjelesnost zapravo je njegova mogućnost, ali i ograničenje. U kakvom su odnosu život i tjelesnost?

»(...) Život kao nositelj beskrajne tendencije razvoja uvjetuje uspon, tjelesnost kao nositelj silazne tendencije uvjetuje pad (...).«³⁶

Znači, život je bez tjelesnosti ujedno bez razvoja i uspona, ali i bez pada.

Ekscentričnost – antinomična postavljenost. Distančiranje od samoga sebe, odnosno izdizanje iznad svega što ga okružuje i što doživljava, specifično je obilježje čovjekove pozicije.³⁷ Iako je slobodno biće, čovjek je vezan za svoju egzistenciju, a ta vezanost nameće mu potrebu borbe. Dakle, njegov je život ekscentričan: frontalno je postavljen prema okolini.³⁸ Kao ekscentrično biće, čovjek je istovremeno *u središtu* i *izvan* njega. Budući da je rastrgan između postavljenosti *u* i postavljenosti *izvan* svoga središta, čovjek je u traženju i ostvarivanju svoga sebstva. Njegova ekscentrična pozicionalnost (»nužnost« distanciranja od samoga sebe i frontalna postavljenost prema svemu što ga okružuje) zrcali se i u dvostrukom odnosu prema svom tijelu: »(...) Živo tijelo biti i tijelo imati.«³⁹ Iz ovoga proizlazi da je ekscentričnost izvorište antinomične strukture čovjekove pozicionalnosti u *ovdje-sada*, ali i polazište za traženje i uspostavljanje ravnoteže onoga što *jest* i onoga što *nije u* i *izvan* njegova središta. U kakvom je odnosu čovjek prema svome tijelu? Tijelo je njegova pojavnost, njegova fizička egzistencija u *ovdje-sada*. Budući da je svjestan svoga tijela, čovjek je svjestan i svojih ne samo mogućnosti nego i ograničenja.

»(...) Rascijepljenost u čovjekovu odnosu spram vlastitog tijela osnova je njegova postojanja, izvor, ali i granica njegove moći.«⁴⁰

Čovjek jest tjelesno biće, ali on *nije* samo tijelo niti samo *ima* tijelo. Stoga je prisutna nedokučivost u njegovu odnosu prema svojem tijelu. I upravo ga ta nedokučivost uzdiže i razlikuje do ostalih živih bića. S obzirom na ekscentričnu postavljenost u *ovdje-sada*, čovjek *jest* fizičko tijelo i živo tijelo. Poklapaju li se njegovo fizičko i živo tijelo? Fizičko tijelo (realnost koja je prostorno-vremenski *ovdje*) u potpunosti je pojava, dok je živo tijelo njegova duša (prethodno dana zbiljnost) i doživljaji (zbiljnost vlastitog sebstva *ovdje-sada*).⁴¹ Kao materijalno *neodvojivi sustavi*, čovjekovo fizičko i živo tijelo čine cjelinu. Svojim je fizičkim tijelom čovjek prostorno-vremenski *ovdje-sada*, a svojim se živim tijelom uzdiže »iznad« *ovdje-sada realnosti*. Kao prethodno dana zbiljnost, duša uvjetuje njegove doživljaje, ali i oni uvjetuju njene dispozicije i postignuća:

»Doživljaji ostavljaju trag na čovjeku, potresaju ga, stvaraju nove mogućnosti budućeg doživljavanja (...)«⁴²

Stoga je život bez doživljaja, kao i bez mogućnosti nezamisliv, *ne-životan* i *mlak*. Dakle, čovjek je u svojoj egzistenciji duša, tijelo i ujedno njihovo jedinstvo; bez bilo kojeg od ovih aspekata, čovjek nije osoba.⁴³ Pojam osobe implicira pojam subjekta, aktera svega što čovjek poduzima i čini. Ravnoteža između čimbenikâ ljudske egzistencije temelj je željene ravnoteže između osobe i njenih činâ.

31

Usp. H. Plessner, *Conditio humana. Filozofske rasprave o antropologiji*, Nakladni zavod Globus, Filozofski fakultet u Zagrebu, humanističke i društvene znanosti – Zavod za filozofiju, Zagreb 1994., str. 204.

32

Usp. *ibid.*, str. 205.

33

Ibid., str. 204. Pojam života u Plessnerovoj filozofiji zauzima posebno mjesto. Filozofija života preduvjet je za utemeljenje filozofije čovjeka. »Bez filozofije prirode nema ni filozofije čovjeka.« (H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek. Uvod u filozofsku antropologiju*, Naklada Breza, Zagreb 2004., str. 49.) Reflektirajući ovo načelo kroz cjelokupnu svoju filozofiju o čovjeku, Plessner uvida potrebu i važnost *ne-ograničavanja* (sa)znanjâ o čovjeku u jedan važeći *okvir* iz kojeg je izuzeta čovjekova priroda. Opširnije o tome vidjeti: H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, posebno str. 49–58.

34

Usp. H. Plessner, *Smijeh i plač*, str. 32.

35

Ibid., str. 148.

36

Usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 263–267; Hotimir Burger, *Filozofska antropologija*, Naprijed, Zagreb 1993., str. 96–98.

37

Usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 266; H. Plessner, *Conditio humana*, str. 205–206. »Ekscentričnost označava nedokidivu napetost.« (Gerhard Arlt, *Philosophische Anthropologie*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart–Weimar 2001., str. 101.)

38

G. Arlt, *Philosophische Anthropologie*, str. 102. »Cilj vladanja nad sobom (...) čovjeku je postavljen njegovom fizičkom egzistencijom: *kao* živo tijelo u tijelu. (...) Čovjek uvijek ujedno *jest* živo tijelo (...) i *ima* to živo tijelo kao ovo tijelo.« (H. Plessner, *Smijeh i plač*, str. 32.)

39

H. Plessner, *Smijeh i plač*, str. 30.

40

Usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 268.

41

Ibid., str. 269.

42

Usp. *ibid.*, str. 267. »Ta moja smještenost u unutrašnjosti mogega tijela na najsamorazumljiviji se način prožima s neposrednom uklopljenošću mene samoga u prostor stvari.« (H. Plessner, *Smijeh i plač*, str. 33.)

43

Usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 266.

Granična postavljenost – sputanost i sloboda. Istovremena *smještenost* u *ovdje-sada* realnosti i izvan te realnosti otkriva nam čovjekovu graničnu postavljenost, koja se zrcali u sputanosti (vezanost u *ovdje-sada*) i slobodi (izdizanje iznad *ovdje-sada*). Kao Ja, čovjek više nije *ovdje-sada*, nego se gubi u prostorno-vremenskom *nigdje-nikad*, što mu omogućuje doživljavanje samoga sebe kao i doživljavanje svoje bezmjesnosti i bezvremenitosti.⁴⁴ U svom doživljavanju on biva svjestan ograničenja i neuspjeha, a strast je njegov pokretač. Zbog toga je čovjek pred zahtjevom otkrivanja i življenja svoje strastvenosti kroz otkrivanje i(li) tvorenje svojih mogućnosti. Gdje se ne vidi strast, ne govori se o sebeispunjenju i uzdizanju iznad samoga sebe. Potrebno je sebe-izgubljenje kako bi se dobilo sebe-ispunjenje. Upravo strast skriva »(...) stanoviti respekt pred onim ne-moći-od-toga-odustati(...)«.⁴⁵ A svaki pojedinac odlučuje u čemu i koliko želi biti strastven. Odvažnost skriva strastvenost, i obrnuto. Kroz strast čovjek otkriva granice svojih moći, kao i svoju motiviranost, spremnost i izdržljivost, pa je strast i *mjerilo* prepuštanja, gubljenja i dobivanja. Čovjekova granična postavljenost najviše dolazi do izražaja u njegovoj sposobnosti doživljavanja *svoga doživljavanja* i doživljavanja sebe kao nečega što se više *ne* može doživjeti, što više *nije* predmetno.⁴⁶ Vezanost u *ovdje-sada* uvjetuje njegovu graničnu postavljenost. Tako je njegova egzistencija u neprestanom traženju ravnoteže te je okarakterizirana vanjskim svijetom (realnost koja ga okružuje), unutarnjim svijetom (samobitak čovjeka) i susvijetom (vlastita pozicija naspram sfere drugih).⁴⁷ Unutarnji svijet, stapajući se s vanjskim, reflektira se u susvijet koji je tzv. *sfera ujedinjenja*.

2.2. Zaobilazno vođenje života: prirodna artificijelnost

Čovjek ne živi do kraja ono što jest niti sebe čini samo onim što jest. Kao ekscentrično biće, on tek treba učiniti od sebe ono što već jest.⁴⁸ Ne živeći do kraja ono što jest, on je navezan na *neprirodno ograničenje svoje prirode*. Otkrivajući se sebi i svijetu oko sebe čovjek je, za razliku od životinja, svjestan svojih ograničenja.

»Zato se u njega javlja bol zbog za njega nedostižne prirodnosti drugih živih bića. U svojoj slobodi i predviđanju on nema sigurnost instinkta, nema direktnosti, vidi svoju ogoljelost i srami se svoje golotinje. Zato mora živjeti zaobilazno, preko umjetnih stvari. On je po prirodi svoje egzistencije *umjetan*, mora 'nešto postati', mora stvoriti ravnotežu koje nema.«⁴⁹

Pokušaji postizanja ravnoteže koje nema zahtijevaju od njega *djelovanje*, borbenost, izdržljivost, ali i prihvaćanje neuspjeha. Ukoliko vodi život, čovjek živi pa je život njegove egzistencije neprestano između prirode i duha, vezanosti i slobode, bitka i trebanja, znači, između suprotnosti.⁵⁰ Njegova je postavljenost u *ovdje-sada* rastrgana upravo radi antinomija koje proizlaze iz njegove ekscentrične strukture, pa se čovjek želi *otrgnuti* iz takve postavljenosti. Međutim, *napuštanje* ekscentričnog i antinomičnog *određenja* svoga bića njemu je nedostižno; njegova je egzistencija u stalnom traženju i ponovnom uspostavljanju ravnoteže sa sobom i svijetom oko sebe.

Igra – ulogna egzistencija. Istovremeno vezan i otvoren u odnosu na okolnosvjetsku realnost, čovjek u *igri* izmjenjuje uloge promatrača i onoga tko je promatran.

»Prva pretpostavka jest, da se čovjek prepoznaje kao osoba, kao mogućnost.«⁵¹

Kao osoba on otkriva i(li) tvori svoje mogućnosti kroz igru u svim aspektima svoje egzistencije (povijesnost, kultura, jezik itd.). Igra ne označava bijeg od zbiljnosti i ozbiljenja, nego intenzivnije suočavanje s mogućnostima i ostvarjenjima njegove uloge egzistencije. Okruženje u kojem se nalazi i situacije

na koje nailazi ili ga zatiču, čovjeku su poticaj za igru (aktivaciju ulogne egzistencije). Svaka je uloga istovremeno prilika i neprilika, otvaranje i zatvaranje, razotkrivanje i skrivanje, stvaranje i razaranje, uspon i pad, uspjeh i neuspjeh, suočavanje i bijeg, ispunjenje i otuđenje.

2.3. *Prema sebeoblikovanju: posredovana neposrednost – imanencija i ekspresivnost*

Potreba priopćavanja i oblikovanja samoga sebe rezultira otkrivanjem različitih mogućnosti čovjekova egzistiranja. Postavlja se pitanje je li ta potreba prethodno dano određenje? Iz svoje ekscentrične pozicionalnosti on je sa svime što ga okružuje u posredno-neposrednom odnosu, a ujedno je modus posredovanja između sebe i svijeta oko sebe. Koliko god se trudio nadići svijet oko sebe, ipak je vezan u *ovdje-sada* te iz te vezanosti pronalazi načine izražavanja u cilju oblikovanja samoga sebe. Upravo u svijetu čovjek je u situacijama u kojima je vidljiva njegova nemoć neposredne posredovanosti i uzdizanje iznad onoga što ga okružuje. Uzdizanje iznad okruženja od njega zahtijeva *djelotvornost, stvaralaštvo*, odnosno *nemir* koji je pokazatelj ekspresivnosti i dinamičnosti njegova karaktera, a povijest, kultura i jezik jesu načini njegova priopćavanja i oblikovanja.

Smijeh i plač – izražajne forme. Budući da je izraz prijelomna i prijelazna točka iz onoga unutarnjega (duhovno-duševnoga) u vanjsko (tjelesno), ne smije ga se zanemariti kada je u pitanju (sebe)otkrivanje i (sebe)razumijevanje čovjeka.

»Shvatiti smijeh i plač kao izražajne forme znači polaziti od čovjeka kao cjeline (...). Kao cjelina nam je čovjek, tj. bližnji, a i mi sami, dostupan u povezanosti odnošenja, ophođenja s nama sličnima i okolišem. Mi u toj povezanosti živimo, živimo od nje, ona je (...) osnova sveg iskustva.«⁵²

44

H. Plessner, *Conditio humana*, str. 23. »Od pukog afekta strast se razlikuje svojom dubinom i trajnošću, od nagona svojom nerazmjernošću (...), od pomame svojom neovisnošću (...). Žudnja, pohota, hlepnja, volja, čuvstvo, mišljenje, držanje, mogu biti strastveni i postati strašću, ali nisu nešto što je iz sebe već strast.« (Ibid., str. 22–23.)

45

Usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 266.

46

Usp. ibid., str. 267.

47

Usp. ibid., str. 280. Čineći od sebe ono što već jest, čovjek ne samo da je tvorac svojih mogućnosti, nego je i »tvorac odnosa«. O tome vidjeti: Hotimir Burger, *Ljudska moralnost. Studije o antropologiji i etici*, Naklada Breza, Zagreb 2008., str. 307–328.

48

H. Burger, *Filozofska antropologija*, str. 101; usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 281.

49

Usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 286.

50

H. Plessner, *Conditio humana*, str. 165. Plessner se osvrće na Schillerove riječi: »(...) čovjek igra samo ondje gdje je u punom značenju riječi čovjek, i on je posve čovjek samo ondje gdje igra.« (Ibid., str. 167.)

51

H. Plessner, *Smijeh i plač*, str. 21. Plessner se i u analizi ljudskog izražavanja distancira od metafizike: »Tako analiza sveg ljudskog izražavanja, usprkos njegovoj povijesnoj orijentiranosti na 'iskustvo svakodnevice', ostaje upućenom na područje odnošenja čovjeka spram svijeta i njegova bližnjeg. Zbog toga analiza nikada ne smije prizivati u pomoć pojmove i sheme neke metafizike.« (Ibid., str. 18.)

52

Usp. ibid., str. 292; H. Plessner, *Gesammelte Schriften IX. Schriften zur Philosophie*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1985., str. 384. O Plessnerovoj antropologiji jezika vidjeti: Hotimir Burger, »Stvaralačka bit jezika: riječi, osobe i stvari, i njihovi odnosi«, *Republika* 9/2009, str. 43–76, posebno str. 48–57.

Bez povezanosti i odnošenja nema ni iskustvenosti, a bez iskustvenosti nema očitovanja, izražavanja. Kroz smijeh i plač čovjek izražava samoga sebe, svoje Ja koje izvire iz dubine vlastitoga bića. Njegova je tjelesnost pokazatelj njegove ograničenosti, ali i naslućivanje beskrajne skrovitosti te modus odnošenja u *ovdje-sada*. Polazeći od čovjekove ekscentrične pozicije, Plessner razrađuje njegovu odnošajnost prema samome sebi, drugima i okolnosvjet-skoj realnosti ne napuštajući jedinstvo njegove dvostrukosti (bitka i imanja, vanjskoga i unutarnjega) koje se manifestira kroz smijeh i plač. I smijeh se, kao i plač, događa s razlogom, a čovjek ih ne može ignorirati niti im se uspijeva oduprijeti, pa im se prepušta. Različite situacije, svaka na svoj način, uzrokuju *uzburkanost* u čovjekovoj nutрини te ga *prisiljavaju* na izražajnost. Prema tome, sudionici smo, aktivno ili pasivno, u *lancu* izmjena izražajnih formi unutar zajednice, svijeta oko sebe.

Jezik – oblik komunikacije. Prezentirajući svoj unutarnji svijet onome vanjskom te ih ujedinjujući u susvijet, čovjek nerijetko poseže za medijem jezika. Kao oblik komunikacije, jezik je pokazatelj čovjekove silne potrebe za pripočavanjem, stvaralaštvom, oblikovanjem i ostvarivanjem. Jezik je jedna od njegovih *egzistencijalnih moći*.⁵³ Pomoću jezika, izražavajući svoj odnos sa zbiljnošću i komunicirajući s drugim(a), čovjek na poseban način pokazuje svoje mogućnosti stvaranja, izgradnje i produblivanja odnosa u zajednici. *Izražavajući*, jezik preklapa, ujedinjuje i komunicira sve komponente čovjekove zbiljnosti: ekscentričnu pozicionalnost, imanentnu prisutnost, transcendentnu mogućnost i ekspresivnu nužnost.

2.4. U potrazi za osloncem: utopijsko obitavalište – ništavnost i transcendencija

Čovjek je *bez* mjesta i *bez* vremena, neukorijenjen, pa je svjestan svoje ništavnosti kao i ništavnosti svijeta. Suočavanje s *ništa* dovodi ga do spoznaje o vlastitoj neponovljivosti i jedinstvenosti, ali i o apsolutnoj slučajnosti opstanka te o *temelju* svega, o apsolutnom.⁵⁴ Neizvjesnost obitavanja u »*tamo gdje jest i nije*« tjera ga na traganje za izbjavljenjem iz takve postavljenosti, a izbjavljenje je u prividnoj izvjesnosti. Zbiljska je izvjesnost u *ovdje-sada* nedostižna, pa je i izbjavljenje nedostižno. Zbog toga mu je njegova egzistencija realizirana besmislica, prividni paradoks, nerazumljivost, pa mu je potreban oslonac u kojem će pronaći smisao i razumljivost svega nerazumljivoga.⁵⁵ U odnosu na bezmjesnost i bezvremenitost čovjekove egzistencije, potrebno je postaviti pitanje: Je li čovjek nezastupljiv i nezamjenjiv? Kao pojedinac, čovjek je apsolutno zastupljiv i zamjenjiv.⁵⁶ Znači li ovo da su čovjek, njegov bitak i njegova individualnost zapravo slučajnost? U svakom slučaju, njega u *ovdje-sada* karakterizira prolaznost; njegova rastrganost u prostorno-vremenskom *nigdje-nikad* podliježe iščeznuću koje je *iznad ovdje-sada realnosti*.

Plessner je u izlaganju problematike o čovjeku sustavan i terminološki dosljedan. Distancirajući se od metafizike polazi od pojma života koji je *izvorište* egzistencije, a egzistencija ne isključuje, nego podrazumijeva pojam tjelesnosti. *Homo absconditus* je okarakteriziran ekscentričnom pozicionalnošću koja je temelj antinomičnosti njegove egzistencije (*u* i *iznad* *ovdje-sada*), pa iz nje proizlaze zakonitosti zaobilaznog vođenja života, sebeoblikovanja i potrage za osloncem. Sposobnost distanciranja od svega što ga okružuje i od samoga sebe otvara čovjeku horizonte mogućnosti, ali i ograničenja. Kao strastveno biće on se usuđuje prihvaćati zahtjeve zbiljnosti kako bi tvorio uvjete za svoju egzistenciju. A budući da je biće zajednice u kojoj uspostavlja i izgrađuje odnose, čovjek očituje svoje sposobnosti stvaralaštva (igrom kao ulogom

egzistencijom, smijehom i plačem kao izražajnim formama, jezikom kao oblikom komunikacije itd.). Tako potreba sebeoblikovanja potvrđuje njegovu moć stvaralaštva koje je dokaz ljudske nestalnosti, nemira, čežnje za *višim*, kao i dokaz neumornog traganja za osloncem. Unatoč osporavanju odvajanja egzistencije od života i isticanju jedinstva živoga tijela i tijela čovjeka, »on se mora u svakom pogledu razumjeti kao otvoreno pitanje (...)«,⁵⁷ pa jest i ostaje *homo absconditus*.

3. Dešifriranje skrovitosti – u potrazi za mogućnostima

»No duh čovjeka (...) upućuje dalje od sebe i povrh sebe. Njegov znak je pravac beskrajne beskonačnosti.«⁵⁸

Živeći i vodeći svoj život čovjek pokazuje *tko* je i *kakav* je, ali nikada u potpunosti. Težnje za jedinstvom i cjelovitošću razmišljanja i (po)stavki o njemu isprepleću se i slamaju u otkriću i spoznaji *postojanja* njegove tajanstvenosti, skrovitosti. Mogućnosti njegova razotkrivanja gase se u *ne-moći* pronalaska *kôda dešifriranja* tajanstvenih sfera njegova bića i bitka. Tajanstvenost, skrovitost, otvorenost i sloboda implicitno nas upućuju na sfere koje nadilaze čovjekovu prirodnost, odnosno tjelesnost po kojoj se očituje njegova prisutnost u prostoru i vremenu, u *ovdje-sada* realnosti, te se uzdižu iznad nje u teško dohvatljive obzore beskonačnih lutanja i traženja. Međutim, zastupljenost govora o njegovoj skrovitosti ne isključuje zastupljenost govora o njegovoj tjelesnosti. Primjer za to su i dva različita pogleda na čovjeka: Jaspersov filozofsko-egzistencijalni i Plessnerov filozofsko-antropološki. Usprkos skrovitosti, on je i fizička egzistencija, a time i sve ono što obuhvaća pojam tjelesnosti: osjećaji, težnje, nagoni, smijeh i plač, itd. Međutim, upravo je pojam tjelesnosti osnovna točka udaljavanja i kritike između egzistencijalnog i antropološkog poimanja i razumijevanja čovjeka, njegove egzistencije i bitka. Ni egzistencijalna kritika (antropološko *stvaranje* zatvorene slike o čovjeku) ni antropološka (egzistencijalno zanemarivanje čovjekove tjelesnosti) nemaju čvrsto tlo pod nogama.

3.1. Šifra jedinstva čovjeka sa svojom prirodom i zakon prirodne artificijelnosti

Kao biće u napetosti i raskidu sa svojim opstankom, čovjek svojim osjećajima, težnjama i nagonima teži za nečim *višim*. Budući da je vezan za svoju prirodnost, svjestan je i svojih ograničenja koja očituje zaobilaznim vođenjem života.

Čovjek – moguća egzistencija »nasuprot« čovjeka – tvorca mogućnosti. Kao moguća egzistencija i kao tvorac mogućnosti, čovjek je otvoren prema samo-

53

Usp. H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 306.

54

Usp. *ibid.*, str. 307.

55

Usp. *ibid.*, str. 308.

56

H. Plessner, *Conditio humana. Gesammelte Schriften VIII*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1983., str. 134.

57

H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 310.

58

Plessnerova nulta točka označava stajanje bitka izvan samoga sebe i to u cilju pronalaženja samoga sebe, a njeno je izvorište čovjekova ekscentričnost. O tome vidjeti: H. Plessner, *Stupnjevi organskoga i čovjek*, str. 272–273.

me sebi i svijetu oko sebe. Iako je otvoren, ipak je skrovit, neiscrpan i nedokučiv. Čovjek – moguća egzistencija, postaje sebstvo prolazeći kroz granične situacije, komunicirajući s drugim(a), odlučujući i djelujući u slobodi kako bi svoje mogućnosti otkrio i rasvijetlio ih. S druge strane, čovjek – tvorac mogućnosti, s obzirom na svoju ekscentričnu pozicionalnost, mora sâm stvoriti uvjete za svoju egzistenciju kako bi postao sebstvo. Koliko je on doista jedinstven sa svojom prirodom s obzirom na antinomičnu strukturu njegove egzistencije? Njegova ljudskost ogleda se upravo u njegovoj rastrganosti između neizvjesnosti i težnje za izvjesnošću. Skriveno jedinstvo čovjeka sa svojom prirodom implicira nužnost njegove artifičnosti, jer mu život nije centričan, nego ekscentričan. Zbog nemogućnosti *življenja* svoga jedinstva s prirodom, kod njega se javljaju nepodnošljiva rastrganost i bol.

3.2. Šifra jedinstva čovjeka sa svojim svijetom i zakon posredovane neposrednosti

Tjelesnost je poveznica čovjeka s njegovim svijetom, po njoj se očituje njegova prisutnost u svijetu i vremenu. Međutim, čovjek transcendirira svijet i samoga sebe na putu sebeostvarivanja. Dakle, on je više od saznanja proizašlih istraživanjem njegove tjelesnosti, a da bi se ostvario u *ovdje-sada*, prisiljen je na sebe-iskazivanje i sebe-oblikovanje.

Čovjek u svijetu i vremenu »nasuprot« čovjeka *bezmjesnosti i bezvremenitosti*. Iako je rastrgan u *ovdje-sada*, čovjek upravo u svijetu i vremenu započinje svoje sebeupoznavanje i sebeostvarivanje. Međutim, *nužni predkoraci* sebeostvarenja jesu nadilaženje sebe i svijeta oko sebe. Nasuprot »potrebe« *svjetskog i vremenskog*, »zadano« je čovjekovo *raspršivanje* u prostorno-vremenskom *nigdje-nikada* koje je odraz njegove bezmjesnosti i bezvremenitosti. U jedinstvu sa svojim svijetom i vremenom, njegova prisutnost u *ovdje-sada* zrcali se neposredno, ali i posredno. Naime, svoje posredovanje u odnosu prema *realnosti* on doživljava kao neposredovanje.

3.3. Šifra sloboda i zakon utopijskog obitavališta

Kao čovjekovo određenje, sloboda je povezana s neizvjesnošću, prolaznošću i iščeznućem u *ovdje-sada*, ali je i izvor mogućnosti traženja i nalaženja. Svjestan prolaznosti i ništavnosti svega, čovjek je u potrazi za čvrstim osloncem.

Čovjek – slobodno biće »nasuprot« čovjeka *vezanosti*. Sloboda u svijetu i vremenu i vezanost u *ovdje-sada* međusobno se isprepleću ne ugrožavajući jedna drugu. Međutim, vezanost u *ovdje-sada* ne znači i čovjekovu *ukorijenjenost*, jer on biva svjestan svoje ništavnosti i ništavnosti svijeta. Stoga mu je kao slobodnom biću njegova egzistencija realizirana besmislica, prividni paradoks i nerazumljivost. Iz neukorijenjenosti izvire čovjekovo grčevito tražanje za osloncem.

Čovjeka kao šifru i *homo absconditusa* povezuju tzv. *horizonti zadaća* (traženje, otkrivanje, sebeiskazivanje, sebeoblikovanje, aktivno vođenje života itd.). Tako su u oba pristupa (filozofsko-egzistencijalnom i filozofsko-antropološkom) problematici o čovjeku, njegovoj egzistenciji i bitku prisutne i istaknute odredbe nepredmetnosti, neograničenosti, mnogoznačnosti i nedokučivosti.

Zaključak

Čovjek je u kontekstu Jaspersove filozofije egzistencije jedinstven i nezamjenjiv pojedinac (za-sebe-bitak) koji ostvarivanje svoje egzistencije i samoga

sebe započinje u svijetu. S obzirom na neuspjehe i *antinomičnu postavljeno*st u vremenskom opstanku, on mora nadići svijet i sebe, a u tome ga vodi rasvjetljavanje njegove egzistencije. Čovjeka se *razumijeva* kao šifru, i to u jedinstvu sa svojom prirodom (biće osjećaja, težnja i nagona te biće komunikacije), sa svojim svijetom (tjelesno biće) i kao sloboda (raz-umsko biće, slobodno i samo-voljno biće). Rasvjetljavanje njegove egzistencije označava pokušaj uspostavljanja ravnoteže u rastrganosti između svijeta i transcendencije, a sve u cilju potpunog sebeostvarenja. Poimanje čovjeka kao šifre proizlazi iz određenja čovjeka kao moguće egzistencije, a njeno je izvorište sloboda proizašla iz transcendencije. Dakle, *transcendencija*: sloboda – *egzistencija*: mogućnost – *komunikacija*: otkrivanje – *čovjek kao šifra*: skrovitost i otvorenost jesu *točke* koje se isprepleću u razumijevanju ljudskoga bitka.

Plessner u svojoj filozofskoj antropologiji polazi od pojma života i razumijeva čovjeka kao bezmjesno i bezvremensko biće s obzirom na njegovu ekscentričnu pozicionalnost, graničnu postavljenost i trostruki aspekt (duša, tijelo i njihovo jedinstvo). Ekscentričnost je polazišna točka svih određenja ljudskoga bitka i egzistencije te iz nje proizlazi *podređenost* čovjeka antropološkim zakonitostima (prirodna artifičijelnost, posredovana neposrednost i utopijsko obitavalište). Napetost ekscentrične pozicionalnosti od njega zahtijeva hrabrost i odvažnost kako bi iz svoje stavljenosti i ujedno odmaknutosti u *ništa* stvorio *nešto*. Kao takav, čovjek je obilježen rastrganošću, posrednost doživljava kao neposrednost, a radi neukorijenjenosti i osjećaja ništavnosti u stalnom je traganju za osloncem. Upravo su neukorijenjenost i osjećaj ništavnosti uzročnici njegova doticanja *nulte točke*⁵⁹ iz koje proizlazi njegovo odnošenje s *ništa*.

Iako se razilaze u svojim mišljenjima i filozofijama, Jaspers i Plessner govore o čovjekovoj otvorenosti, a unatoč otvorenosti i o njegovoj skrovitosti (čovjek kao šifra i *homo absconditus*). Međutim, otvorenost i skrovitost nisu jedine poveznice Jaspersove i Plessnerove filozofije čovjeka. Stoga donosimo neke važne zaključke koji proizlaze iz određenja: čovjek kao šifra i *homo absconditus*.

Iz Jaspersova pojma egzistencije (mogućnost: ono što čovjek *može* biti) i Plessnerova pojma ekscentričnosti (otvorenost: čovjek tek *mora* učiniti sebe onim što već jest) implicitno se iščitavaju podudarnosti. I egzistencija i ekscentričnost ishodišta su u kojima se isprepleću mogućnost i otvorenost, dakle, nedovršenost. Budući da je čovjek u opstanku moguća egzistencija, svoje sebeostvarivanje započinje u svijetu i vremenu i to transcendirajući ih. Isto tako, svojom je ekscentričnošću u *ovdje-sada* i iznad *ovdje-sada*. U oba nas slučaja *ovdje-sada* realnost upućuje na čovjekovu tjelesnost čija se jedinstvenost manifestira u nemogućnosti obuhvatne i cjelovite identifikacije rezultata istraživanja s onim što on stvarno jest. A iz toga proizlazi nepredmetnost čovjeka kao takvoga. Za razliku od ostalih živih bića, čovjek je specifičan u iskazivanju svojih osjećaja, težnji i nagona, što je vidljivo u tzv. zaobilaznom vođenju života. Upravo sposobnost i potreba refleksivnosti ili distanciranja od svega omogućuje mu izlazak iz određenosti i definiranosti u neodređenost i nedefiniranost, iz zatvorenosti u otvorenost, iz uskoće u širinu pogleda, iz promatranja u vođenje, iz pasivnosti u aktivnost, iz zahvaćenosti u svladavanje, iz nametanja u odlučivanje, iz ustaljenosti u izazovnost, iz sadašnjosti u budućnost itd. Granične situacije kroz koje prolazi moguća egzistencija i situacije *u* i *iznad* kojih je čovjek, svojom ekscentričnošću zahtijevaju borbu i odvažnost te omogućuju odlučnost i slobodu. Smijeh i plač su monopoli njegovih izražajnih sposobnosti, a povijest, kultura i jezik monopoli njegova stvaralačkog sebe-oblikovanja. Jaspersov je pojam komunikacije samo jedan

segment Plessnerova pojma jezika. Jezik je u službi komunikacije čovjeka s drugim(a), a komunikacija je u službi sebe-upoznavanja, sebe-spoznavanja i sebe-izgrađivanja. U potrazi za samim sobom, čovjek izmjenjuje različite uloge na pozornici *ovdje-sada* obogaćujući ili osiromašujući se iznutra. Budući da mu je egzistencija u vrtlogu antinomija, on je u potrazi za izvjesnošću i osloncem. Na putu traženja izvjesnosti i oslonaca čovjek je primarno *djelatno biće* kad *promatra* i kad je *promatran*, kad oblikuje i kad ga se oblikuje, kad očekuje i kad se od njega očekuje, kad pobjeđuje i kad gubi, kad stvara i kad razara, itd.

Ljilja Budimir

Der Mensch als Chiffre (Karl Jaspers) und homo absconditus
(Helmuth Plessner) – auf der Spur der Vergleichung

Zusammenfassung

Die Ausgangspunkte der These über dem Menschen als Chiffre sind Natur, Welt und Freiheit, und aus ihnen gehen anthropologische Bestimmungen des Menschen hervor. Existentiell wird der Mensch als Chiffre zu der Suche nach den Möglichkeiten und sich selbst hier-jetzt untergeordnet. Seine Existenz ist durch Widersprüche, Einschränkungen und Spannung gekennzeichnet. Auf der anderen Seite, homo absconditus befindet sich hier-jetzt im nichts, um selbst etwas zu schaffen. Seine Positionalität in der Welt ist exzentrisch und begrenzt, und sie spiegelt sich durch den Abstand von sich selbst, die Erhöhung über alles, was ihn umgibt, und durch das Erleben der Unfähigkeit sein Selbst zu vergegenständlichen. Der Mensch als Chiffre oder als homo absconditus ist und bleibt offen und verborgen. Jeder Versuch der Fixierung der Menschenkenntnisse ist eigentlich eine Vernachlässigung der Gesamtheit des Menschenseins.

Schlüsselwörter

der Mensch als Chiffre, *homo absconditus*, Exzentrizität, Möglichkeit, Offenheit, Verborgenheit